

ETO: 81'33
81:374.7
DOI: 10.19090/hk.2021.3.48-61

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

NÁDOR Orsolya

Comenius Egyetem, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
Pozsony, Szlovákia
Károli Gáspár Református Egyetem
Magyar Nyelvtudományi Tanszék
Budapest, Magyarország
orsolya.katalin.nador@uniba.sk
nador.orsolya@kre.hu

ALKALMAZOTT NYELVÉSZET ÉS MAGYAR NYELVTUDOMÁNY A KISEBBSÉGI FELSŐOKTATÁS GYAKORLATÁBAN

Applied linguistics and Hungarian linguistic sciences in ethnic
Hungarian minorities' higher education

Primenjena lingvistika i mađarska nauka o jeziku u manjinskoj
visokoškolskoj nastavi

Az alkalmazott nyelvészet egyik alapeleme a hasznosság, a társadalmi jelenségek nyelvészet oldaláról történő megvilágítása. A rendszerváltások előtt több évtizeddel jelen volt már ez a szemlélet a magyarországi nyelvtudományban. A kisebbségi magyar nyelvészek kutatási lehetőségei ugyanakkor jóval szűkebbek voltak, leginkább a leíró és történeti nyelvészet, valamint a nyelvjáráskutatás és kisebb mértékben a nyelvművelés határozta meg a munkájukat, miközben az anyanyelv és a többségi nyelv, a két- és többnyelvűség, a nyelvváltozatok presztízse, a nyelvi tervezés és a nyelvpolitika, a szaknyelv és a terminológia már akkor is feladat lett volna, de az adott társadalmi környezetben többnyire nem lehetett. A nyelvész-nemzedékeket az egyetemi magyar tanszékek nevelik. A tanulmány azt vizsgálja meg a jelenleg használatban lévő tantervek alapján, hogy a kisebbségi magyar tanszékek tanterveiben milyen mértékben van jelen az általános és az alkalmazott nyelvészet, mennyire hasznos tudást kapnak a végzett hallgatók. A kérdés feltevését egyebek között az indokolja, hogy csökken az érdeklődés a filológiai típusú képzések iránt, és még az ezeken tanuló hallgatók is „piacképes” ismereteket igényelnek – vajon meg tudunk-e felelni az elvárásaiknak? A tanulmány erre a választ a rendelkezésre álló tantervek és tantárgyleírások dokumentumelemzésével keresi. *Kulcsszavak:* alkalmazott nyelvészet, Kárpát-medence, felsőoktatás, magyar nyelvtudomány, piacképes képzés, dokumentumelemzés

Bevezetés

A magyar nyelv politikai helyzetével, presztízsével, használatának jogi és hétköznapi lehetőségeivel, a nyílt tereken való megjelenésének változásaival, a mindenkori állapot felmérésével, valamint a nyelvközösség túlélési stratégiáinak tervezésével a rendszerváltások és a Kárpát-medencei államhatárok módosulása óta számos konferencia, kötet és tanulmány foglalkozott. A térség nyelvi jogi és nyelvpolitikai helyzetének áttekintésére először 2003-ban került sor az MTA Etnikai és Kisebbségkutató Intézetében folyó közös kutatás lezárásaként megjelent kötetben (Nádor–Szarka 2003), ezzel szinte egy időben, 2004-ben a felsőoktatási tannyelv(ek) vitás kérdéseiről Kontra Miklós szervezett konferenciát, majd rendezte kötetbe az ott elhangzottakat (Kontra szerk. 2005), az alapfokú iskoláktól a felsőoktatás gyakorlatáig terjedő tényekről és tapasztalatakról pedig 2011-ben jelent meg egy átfogó kötet (Bartha–Nádor–Péntek 2011). A tengerentúli diaszpóra nagy ívű kutatását Papp Z. Attila 2008-ban megjelent kötete képviselte. Ebbe a sorba illeszkedik egy meglehetősen ellentmondásos címválasztású kötet, amelynek a szerkesztők a *Térvesztés és határtalanítás* címet adták (Eplényi–Kántor 2012), utalva arra a kétirányú folyamatra, amely a kisebbségben élő magyar közösségeket jellemezheti a többségi és a magyarországi társadalmi kapcsolatok tekintetében. Tanulmányom témájához, a kisebbségi környezetben folyó nyelvtudományi képzés vizsgálatához a térség nyelvstratégiájának irányvonalait kijelölő két tanulmány, Péntek Jánosé (2012, 15–31) és Kiss Jenőé (2012, 32–44) kapcsolódik közvetlenül. Az ezekben megfogalmazott stratégiai felvetéseket szeretném továbbvinni, amikor azt vizsgálom, hogy a Kárpát-medencei régió felsőoktatási intézményei, ezeken belül a magyar filológus- és tanárképzés megfelelő elméleti tudással és az alkalmazott nyelvészeti tárgyakon keresztül kialakított, a megtartást irányítani képes nyelvszemlélettel indítja-e útnak a nyelvközösség megmaradásának felelőseként megjelölt humán értelmiséget.

A szakirodalom áttekintése során világossá vált, hogy már tíz év telt el az utolsó, az oktatás minden szintjével foglalkozó, szintetizáló igényű kötet megjelenése óta, miközben az egyes régiókban törvények sorát hozták és törölték el, az akkor még újnak számító felsőoktatási intézmények ma már beilleszkedtek az anyanyelvű akadémiai rendszerbe, újabb képzések, szakok jöttek létre, és lassan átalakulóban van a filológiai központúság, egyre több, közvetlenül is hasznosítható, piacképes diplomát kibocsátó alap- és mesterszakot indítanak az egyetemek, igazodva a helyi sajátosságokhoz, munkalehetőségekhez (vö.

Sorbán 2020, Szikszai 2010, László–Bárczi–Komzsík 2015). Ennek az évtizednek az átfogó elemzése, értékelése azonban még várat magára, egy újabb kutatás körvonalait sejteti.

A jelen tanulmány ennek csak egy vékony szeletét, a kisebbségi felsőoktatási intézmények nyelvészeti képzését vizsgálja. Feltételezésem szerint a korábbi évtizedek leíró és történeti nyelvészeti hangsúlya az elmúlt tíz–tizenöt évben fokozatosan áttevődött az alkalmazott nyelvészet különféle területeire, ami képessé teszi a magyar nyelvi stúdiumokat tanult egyetemi hallgatókat arra, hogy részt vegyenek közösségük nyelvi tudatosságának, az anyanyelv iránti felelősségének formálásában, és közvetve hozzájáruljanak az additív kétnyelvűség elterjedéséhez is.

Tények és stratégiák

A rendelkezésre álló, szinte már önálló bibliográfiába kívánczó írások mennyisége mutatja, hogy az egyes régiók nyelvállapota, a hozzáadó, vagy a felcserélő kétnyelvűség tendenciájának alakulása, az iskolaválasztás és a kognitív képességek összefüggései, a nyelvhasználat társadalmi szinterei és nyelvi tájképe, a kisebbségek nyelvi jogai, a nyelvszabadság kérdései a rendszerváltások óta folyamatosan foglalkoztatják a nyelvészeket, a kisebbségpolitikusokat és a jogászokat (vö. többek között Csernicskó–Karmacsai 2009, Csernicskó–Ferenc 2009, Andrassy 2013, Kolláth 2020, Vančoné 2019). A nyelvészek felelősségéről, szerepéről, a határon túli nyelvváltozatokhoz való viszonyról, a nyelvi változásokról lásd egyebek között Sándor Klára 2014-ben megjelent, és sajnos kevés visszhangot kapott *Határtalan nyelv* című kötetét.

Péntek János, aki a határon túli nyelvészek doyenjeként szinte minden Kárpát-medencét átfogó nyelvészeti kérdésben mértéktartó és ezért mértékadó véleményt képvisel, az említett *Térvesztés és határtalanítás* című kötetben elsősorban a külső régiókban élő magyar nyelvközösség térvesztésének megállítása-sára vonatkozóan fogalmaz meg stratégiai alapelveket: a demográfiai mutatók, a gazdasági és társadalmi szinterek az államnyelv térnyerésének kedveznek, ugyanakkor ha a közösség képes a helyi változatok értékeinek, sőt a hozzáadó kétnyelvűség értékeinek a felismerésére, kezelésére, az anyanyelvhasználat bátorítására, akkor lassítható, sőt esetleg vissza is fordítható a folyamat. Kitér a nyelvi szétfejlődésre, az ezzel kapcsolatos nyelvi problémák feltárásának, tudatosításának a kérdéseire is, és kiemeli a Termini kutatóhálózat e téren végzett egyedülálló, a magyar nyelv „határtalanságát” hangsúlyozó, az egyes regionális nyelvváltozatokat kölcsönösen megismertető, korpuszépítő munkáját (Péntek

2012, 16–18), valamint a fentiekben az anyanyelvi oktatás helyét is kijelöli: az oktatás megkerülhetetlen a nyelvhez való szimbolikus kötődés kialakításában.

Kiss Jenő, aki Péntek Jánoshoz hasonló elveket vall a nyelv és társadalom kapcsolatairól, a kisebbségi körülmények között létező anyanyelvről, tényként kezeli a magyar nyelv szétfejlődését, ami még közel huszonöt évvel ezelőtt, amikor Lanstyák István először felvetette a magyar nyelv többközpontúságát (a témáról bővebben: Lanstyák 2002), több magyarországi nyelvész, így például Deme László szemében bűnnek számított. A többközpontúság jegyeit azóta sokan sokféle oldalról elemezték, amint arról Lanstyák István említett írása is részletesen tájékoztat, de az idő a szlovákiai magyar nyelvészt igazolta: a külső régiók nyelvváltozatai a többségi nyelv hatását mutatják, és emiatt nemcsak a magyarországitól, hanem egymástól is jelentős mértékben eltérnek, de ez ma már természetesnek tekinthető folyamat. Az értelmiség – különösen a humán értelmiség felelőssége is vitathatatlan tény, hiszen már több évszázada annak, hogy az írástudók központi szerepet vállalnak a nyelv, az anyanyelv ápolásában, oktatásában, fejlesztésében, hatókörének kiterjesztésében. Kiss Jenő megfogalmazásában:

Túl sok a tévhit, a mítosz, a sztereotípiák és a valós helyzet nem ismeretéből következő naiv ábránd és pesszimizmus. Bizony józanabb illúziótlanságra éppúgy nagy szükségünk volna, mint tényszerű ismereteken alapuló, egészséges nemzeti öntudatra. Az anyanyelvközösséggel, az anyanyelvvvel összefüggő témákban is. Kérdés, nem lehetne-e az iskola segítségével osztályszociális hatókörű felvilágosítással hatástalanítani a téves nézeteket, s nem lehetne-e az anyanyelv presztízsét tudati és érzelmi szinten is megerősíteni. A válasz: lehet, sőt kell! S ebben a közoktatásnak, de a médiának is jelentős szerepet kellene vállalnia (Kiss 2012, 38).

Az oktatás, a tannyelv és a tankönyvek nyelvi kérdéseivel azonban nem kizárólag a humán értelmiség foglalkozik, pontosabban nem ők hozzák a döntéseket, legfeljebb csak javasolhatnak, ha meghallgatják őket. A döntés sokkal inkább a más területeken képzett politikusok kezében van, akik nemzetközi, országos vagy helyi, önkormányzati szinten szólnak hozzá a nyelv és az oktatás problémáihoz, és ők próbálják az elkötelezettségeik, sok esetben az érdekeik mentén befolyásolni vagy irányítani a nyelvközösség életét. Jó esetben bevonják a társadalmi kérdésekkel foglalkozó nyelvészeket is a döntések előkészítésébe, így például a gyermekük iskolaválasztásáról dönteni készülő szülők tájékoztatásába. Ahhoz azonban, hogy az értelmiség most és az elkövetkező évtizedekben is felelősséget tudjon vállalni a közössége nyelvi identitásának

őrzéséért, a felsőoktatásnak kell gondoskodnia a korszerű ismeretekkel felvértezett, a tévhitekkel és a nyelvi lustasággal hatékonyan szembeszálló humán értelmiségről, mindenekelőtt tanárokról, a kommunikáció és a média területén dolgozó szakemberekről. A felelősségvállalás azt is magában foglalja, hogy az elsődlegesen érintett, a közösség által elsőként megszólított értelmiségi csoportok kellő tudással rendelkezzenek a biztonságos véleményalkotáshoz, röviden: legyenek hitelesek a laikusok számára is.

A következőkben szeretnék bemutatni egy vizsgálatot, amelynek segítségével láthatóvá válik, hogy a különféle szintű, típusú és célú magyar szakok milyen nyelvészeti felkészültséggel, milyen háttérismeretekkel rendelkező szakembernemzedékeket bocsátanak ki a 21. század második évtizedében, alkalmasak-e ezek a fiatalok arra, hogy betöltsék azt a szerepet, amelyet a közösség vár tőlük? Erre a részterületre, tehát a felsőoktatásban tanított nyelvészeti tárgyak tanúságtételére vonatkozóan eddig nem készült olyan tanulmány, amelyik a nyelvstratégia egyik alapkövetelményét, a benne részt vevő közketonák és irányítók szakmai hitelességét tekintette volna át Kárpát-medencei vonatkozásban.

A vizsgálat célja, helyszínei és a képzési formák

A vizsgálat eredeti célja nemcsak az volt, hogy a fenti feladatnak megfelelően, hanem az is, hogy egy fontos elemmel, a nyelvész- és nyelvpedagógusutánpótlásnak nyújtott ismeretek áttekintésével hozzájáruljon egy nagyobb ívű munkához, nevezetesen a kisebbségi körülmények között megvalósuló nyelvtudományi kutatások történetének feltárásához.

A jelen tanulmány, amelynek első témafelvetése, rövid, szóbeli változata a 2021. évi veszprémi alkalmazott nyelvészeti kongresszuson hangzott el, tíz Kárpát-medencei felsőoktatási intézmény (egyetem, főiskola) képzési programjainak nyelvészeti szaktárgyait vizsgálja abból a szempontból, hogy hogyan alakul a történeti-leíró és az alkalmazott nyelvészethez sorolható tantárgyak aránya, megjelenik-e és milyen súllyal a többségi nyelvi környezet. A leíró és a történeti nyelvészeti ismeretek a nyelvi rendszerről való tudást alapozzák meg. Erre épül rá az interdiszciplináris szempontokat figyelembe vevő, ún. „hasznos” nyelvészet (Kontra 2010) – más elnevezéssel az alkalmazott nyelvészet, amely valamilyen a nyelvvel összefüggő társadalmi, pszichológiai stb. kérdésre keresi a választ a nyelvészet mellé egy vagy több más tudományterület bevonásával.

A vizsgálatba bevont intézmények közül hat a többségi állam által fenntartott, fél évszázadnál hosszabb múltra visszatekintő felsőoktatási szintér, amely önálló karral nem, de önálló, többnyire magyar nyelv és irodalom, illetve a magyar

filológiához sorolható tanszékekkel vagy tanszékekkel, intézetekkel rendelkezik, négy pedig részben vagy teljes egészében magyarországi fenntartású, több, magyar és idegen nyelvi filológiai tanszéket, szakot, valamint más, így például természettudományi képzést is biztosít a magyar nyelven tanulni kívánó, a magyar nemzeti kisebbséghez tartozó diákok számára:

Döntően magyarországi alapítású, illetve magyarországi segítséggel működő intézmények	Teljes egészében a többségi állam által fenntartott intézmények, ahol a többségi mellett magyar nyelvű képzés is folyik – Magyarország vendégoktató küldésével vesz részt a képzésekben
Beregszász: II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola	Kolozsvár: Babeş–Bolyai Tudományegyetem
Komárom: Selye János Egyetem	Maribor: Maribori Egyetem
Marosvásárhely: Sapientia Egyetem	Nyitra: Konstantin Filozófus Egyetem
Nagyvárad: Partiumi Keresztény Egyetem	Pozsony: Comenius Egyetem
	Újvidék: Újvidéki Egyetem
	Ungvár: Ungvári Nemzeti Egyetem

A honlapokról letölthető tanulmányi programok, valamint az intézményekben tanító kollégáktól kapott tárgyleírások alapján az alábbi képzések tartalmát vizsgáltam a dokumentumelemzés módszerével:

- Magyar nyelv és irodalom tanár BA és MA
- Magyar nyelv és irodalom / magyar filológia BA és MA
- Tolmács és fordító BA és MA
- Szerkesztő BA és MA
- Magyar–szlovák kétnyelvű ügyvitelszervező BA és MA
- Többynyelvűség és multikulturalitás MA
- Kommunikáció és közkapcsolatok BA

A hagyományos tanár- és filológiai képzések mellett egyre nagyobb hangsúlyt kapnak a közvetlen piacképességet biztosító szakok, így a tolmácsok és a fordítók, a szerkesztők, az üzleti és hivatali adminisztrációhoz két nyelven is értő szakemberek könnyen találhatnak munkát, lényegesen könnyebben, mint az elméleti, filológiai szempontból magasan képzett, és a doktori tanulmányokra jelentkező végzősök.

A tanulmányi programok nyelvészeti tantárgycsoportjai és a tárgyak szerepe

A tantárgycsoportokat célszerű három fő egységre osztani: a viszonylag homogén, a nyelv rendszerét tárgyaló leíró és történeti nyelvészetre, a meglehetősen szerteágazó, más tudományterületekre is támaszkodó alkalmazott nyelvészetre – feltételezésem szerint ebben a csoportban lesz a legtöbb, a helyi igényekhez igazodó tantárgy, valamint az általam „határesetnek” minősített tárgyakra, amelyek – tartalmuktól függően akár az egyik, akár a másik csoporthoz is tartozhatnak. Itt számos, a magyarországi egyetemi magyar szakok kínálatában is meglévő kurzus található, de nyilvánvalóan nem mérhető ezek mennyisége és változatossága a legnagyobb magyarországi egyetemekéhez – igaz, ezt nem is várja el senki, hiszen az oktatók létszáma sem teszi ezt lehetővé. Jellemző, hogy az elnevezések kisebb-nagyobb eltéréseket mutatnak, például az anyanyelvi nyelvpedagógia tárgyai a következő változatokban fordulnak elő: *A magyar nyelv tanításának módszertana / Modern nyelvészet és anyanyelvoktatás / A nyelvtan és a fogalmazás tanítása / A magyar nyelv és irodalom tanítása / Anyanyelvpedagógia / Iskolai nyelvtankönyvek elemzése / Módszertani kompetenciafejlesztés / Digitális módszerek a nyelvtanításban / A magyar nyelv és irodalom tanításának módszertana*. Hasonló változatosságot mutat a szociolingvisztika és a kontaktológia megnevezése is a különböző intézményeknél.

A hagyományos, leíró és történeti nyelvészeti csoportba sorolható tárgyak a fonetika, fonológia, morfológia, szemantika, lexikológia, szintaxis; uralisztika, nyelvtörténet, nyelvtipológia.

Az alkalmazott nyelvészeti csoporton belül több tematikus egységet is célszerű megkülönböztetni:

- a) kommunikáció (elmélet és gyakorlat; írásbeli és szóbeli – hivatalos, intézményi és médiakommunikáció; egy- és kétnyelvű; pedagógiai kommunikáció, pragmatika, retorika)
- b) fordítástudomány és tolmácsolás elméleti és gyakorlati tantárgyai, mű- és szakfordítás, szinkrón és konszekutív tolmácsolás, kontrasztív nyelvészet, a reáliák kérdése
- c) szaknyelv, terminológia
- d) helyesírás, nyelvhelyesség
- e) társadalmi nyelvészet (szociolingvisztika, dialektológia, onomasztika, areális, antropológiai, kulturális nyelvészet, nyelvpolitika, nyelvideológiák, nyelvtervezés, nyelvmenedzselés, pszicholingvisztika)

- f) nyelvpedagógia (anyanyelvi és másodnyelvi oktatásmódszertan; kétnyelvű oktatás; a magyar mint idegen nyelv módszertana).

A határesetek közé soroltam a szövegtant, a stilsztikát, mivel ezek az elméleti megközelítésük (leíró, funkcionális, funkcionális-kognitív) hangsúlyaik, tartalmuk alapján mindkét kategóriába beletartozhatnak, de a tárgyleírások szerint inkább az alkalmazott nyelvészeti csoporthoz sorolhatók, egyebek között a médiaszövegek és publicisztikai stílusok, a reklámszövegek, vagy akár a nyelvi tájképek szövegeinek vizsgálata miatt. A stilsztika akár nyelv-műveléssel is kiegészülhet, utóbbi Papp Ferenc akadémiai székfoglalója óta (Papp 1989, 13–15) a helyesírással együtt az alkalmazott nyelvészet részterületéhez tartozik, viszont a helyenként vele egyazon kurzushoz tartozó stilsztika megközelítése leíró nyelvészeti is lehet. Ugyancsak hídszerepet tölt be a két terület között a nyelvtudományi tárgyakat bevezető tantárgy, amelynek ki kell térnie a képzés során várható nyelvészeti tartalmak mindegyikére, sőt egyes tárgyleírások alapján idesorolható az általános nyelvészet is.

Az alábbi grafikonon e három tantárgycsoport arányait szemlélteti:



A leíró nyelvészeti tárgyak alapozzák meg a felsőoktatásban megszerezhető elméleti és gyakorlati, interdiszciplináris kitekintésre is alkalmas tudást. Nem kerülhető ki egyik sem, hiszen a fonetika a pszicholingvisztikához, a nyelv-változatokhoz, a helyesíráshoz, sőt a tolmácsoláshoz és a tanári beszédhez is fontos alapot ad, a morfológiai tudásra lehet építeni a kontrasztív nyelvészetet és a helyesírást, a jelentéstani ismeretek nélkülözhetetlenek a szaknyelvi és terminológiai tudáshoz, valamint a stilsztikához és a retorikához is. A jelentés- és mondattan nélkül nehezen lehetne valódi szövegtani elemzést végezni például a több egyetemen is megjelenő médiaszövegek vagy hivatalos szövegek esetében, vagy akár a pragmatikáról tanulni. Fontos ugyanakkor megjegyezni,

hogy ezeket a hagyományos nyelvészeti tárgyakat is többféle felfogással lehet tanítani, így leíró, funkcionális és funkcionális-kognitív megközelítés egyaránt lehetséges, tehát ezeknek a tárgyaknak a vizsgálata során sem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy mindegyik magában rejti a hasznosíthatóság szempontjait is. Erről azonban az elérhető tárgyleírások keveset árulnak el, részletes elemzésük további kutatást, újabb módszerek bevonását igényli, például az oktatókkal készített interjú alkalmas a dokumentumok pontosítására, a honlapokon esetenként tapasztalható hiányosságok pótlására.

A vizsgálat egyik fontos kérdése az volt, hogy mennyire vértetik fel a felsőoktatás magyar nyelv és irodalom, filológia, szerkesztő, ügyvitel, kommunikáció és tolmács-fordító szakjai olyan nyelvészeti ismeretekkel a hallgatókat, amelyeket a későbbi pályájuk során közvetlenül is hasznosíthatnak.

A BA és MA szintű tantervek, tantárgyleírások alapján 22 különféle tantárgy sorolható az alkalmazott nyelvészet területéhez, ezek kisebb-nagyobb eltérést mutató elnevezésekkel jelennek meg a vizsgált egyetemek kínálatában. Csoportba rendezve mutatja be ezeket és előfordulásuk gyakoriságát a vizsgált tíz intézményben az alábbi grafikon:



Ezek a csoportok azonban számos képzésspecifikus tárgyat is tartalmaznak. Ahol magyartanárokat képeznek, nyilvánvalóan meg kell lennie az összes leíró és történeti nyelvészeti tantárgynak, az alkalmazott nyelvészetiek közül pedig a nyelvpedagógia, a nyelv-társadalom-kultúra, a helyesírás biztosan része lesz az alap- és mesterfokú képzéseknek. A tolmács-fordító szakokon azonban már inkább az alkalmazott nyelvészeti tárgyak a jellemzőek, ők például nem tanulnak – legfeljebb választható formában – nyelvtörténetet, viszont a határtárgyakhoz sorolt szöveg- és stilisztika fontos részei a tanulmányaiknak. A szerkesztők,

az ügyvitelszervezők és a kommunikációs szakemberek képzése is elsősorban az alkalmazott nyelvészeti tárgyakra támaszkodik, de a tizből kilenc helyszínen a fonetika, a morfológia, a szófajtan, a mondattan is jelen van, igazolva a leíró nyelvészet alapozó jellegét. A legkevésbé a Sapientia Egyetem *Kommunikáció és közkapcsolatok* alapképzésében található leíró nyelvészeti jellegű tantárgy.

A képzésekre általánosan jellemző tárgyakon túl helyspecifikus tárgyak is kirajzolódnak a rendelkezésre álló tantervekből: így például kizárólag Mariborban tanítanak a kétnyelvű oktatás nyelvpedagógiájáról, mivel ez az oktatási forma ott jött létre és ma is csak ott létezik, a hivatali kommunikáció nevesítve csak Nyitrán és Marosvásárhelyen fordul elő, a szlovák–magyar fordítási kontrasztokkal, a reáliák fordításával csak Pozsonyban találkoznak a tolmács-fordító szakosok, a szerb–magyar kontrasztív nyelvészettel pedig csak az újvidéki filológusok (és persze a belgrádiak, de ez a műhely most nem tartozott a vizsgálatba). Egy érdekes nyelvpolitikai jelenség, a többségi nyelvet anyanyelvüként beszélők magyar nyelv-tanulás iránti igénye hozta magával a magyar mint idegen nyelv oktatásmódszertanának választható tárgyként való beillesztését a tantervi kínálatba Beregszászon, Ungváron, Kolozsváron, Nagyváradon és Pozsonyban. Az 1980-as években az Újvidéki Egyetemen sikeres környezetnyelvi tanárképzés folyt, amely mint nyelvpedagógiai, szakmódszertani megoldás ma is hasznos tapasztalatokkal szolgálhat minden kisebbségi régió számára, ahol a magyar anyanyelvű tanárok a velük egy területen élő, többségi anyanyelvi beszélőket tanítják a magyarra mint a környezet nyelvére. Igaz, nemcsak a nyelvpolitikai környezet változott azóta, hogy a délszláv háború egyik következményeként megszűnt az iskolákban a magyarnak mint környezetnyelvnek a tanítása, hanem az igények is mások lettek, megjelentek a munkavállalási céllal tanuló felnőttek. Viszont amióta Kárpátalján az alap- és középfokú oktatásban is választható második nyelv lett a magyar (Beregszászi 2021) ismét érdemes az újvidéki hagyományokra visszagondolni és megismertetni a nyelvtanárokkal azokat a módszereket, amelyeket a nyolcvanas években Bagi Ferenc és Horváth Mátyás kutatásai alapoztak meg. Más volt a nyelvpolitikai háttér, más a nyelv tanulási igény, de didaktikai szempontból sok tanulsággal szolgálhat ma is a környezetnyelv tanítás módszertana (vö. Bagi 1988, Horváth 1990).

Összegzés

A tanulmány elején megfogalmazott kérdések a képzések korszerűségére, használhatóságára vonatkoztak. Az elvégzett dokumentumelemzés alapján megállapítható, hogy a kisebbségi környezetben működő tíz felsőoktatási intézmény

(kilenc egyetem és egy főiskola) mindegyike megpróbál olyan, a magyar anyanyelvűek számára vonzó képzéseket és tanterveket felkínálni, amelyekben ott van a hagyományos filológiai és tanárképzés mellett a fordítás, a tolmácsolás, a kommunikáció és a kétnyelvű adminisztráció is. Mivel egyazon országban több olyan intézmény is működik, ahol magyar nyelven lehet felsőoktatási tanulmányokat folytatni, a kialakult képzési szerkezet választási lehetőséget is kínál a jelentkezőknek attól függően, hogy mi határozza meg az érdeklődésüket, valamint hogy a többségi nyelvi kompetenciáik milyen szinten állnak, képesek-e bizonyos tantárgyakat kétszakos fordítóként, tanárként nem anyanyelven is tanulni. Ugyanakkor az is egyértelműen kiderült a dokumentumok és a honlapok áttekintése során, hogy a módszert a későbbiekben érdemes lesz kiegészíteni más elemzési lehetőséggel is – erre az interjú látszik a legalkalmasabbnak.

A három, viszonylag jól elkülöníthető tantárgycsoport szerkezete jól mutatja, hogy az alkalmazott nyelvészeti tárgyak mennyisége meghatározó, tartalmuk pedig biztosítja, hogy betöltik a feladatukat, és közvetlenül hasznosítható tudást kínálnak a diákok számára. Jellegüknél fogva ezek a tárgyak nem tisztán nyelvészetiek, hanem kapcsolatban vannak a kisebbségi nyelvi és kulturális környezettel, kitekintenek a többségi nyelvre, azok beszélőire, és a választott szakterületen felkészítik a hallgatókat arra, hogy anyanyelvük teljes regiszterkészletét képesek legyenek használni és továbbadni a munkájuk során, ezzel pedig közvetve hozzájáruljanak az anyanyelv megőrzéséhez, a nyelvváltozatok értő tiszteléséhez, valamint a többségi nyelvhez való additív viszony kialakulásához.

Irodalom

- Andrássy György. 2013. *Nyelvszabadság – Egy egyetemes elismerésre váró egyetemes emberi jog*. Budapest–Pécs: Dialog Campus Kiadó.
- Andrić Edit. 2016. A magyar nyelv oktatása Vajdaságban. *THL2*. (1–2): 5–17. (oszk.hu) (2021. szept. 11.)
- Bagi Ferenc. 1988. *A magyar nyelv mint környezeti nyelv tanításának főbb kérdései*. Újvidék: A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete.
- Bartha Csilla – Nádor Orsolya – Péntek János szerk. 2011. *Nyelv és oktatás kisebbségben: Kárpát-medencei körkép*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Beregszászi Anikó. 2021. *Alkalmi mondatok zongorára: A magyar nyelv oktatásának kihívásai kisebbségben*. Törökbálint: Termini Egyesület.
- N. Császi Ildikó. 2016. 35 éves a Maribori Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéke. A tanszék és a lektorátus bemutatása. *Anyanyelv-pedagógia* 9 (3): Anyanyelv-pedagógia (anyanyelv-pedagógia.hu). DOI: 10.21030/anyp.2016.3.8 (2021. szept. 15.)

- Csernicskó István – Ferenc Viktória. 2009. Az ukrajnai oktatáspolitikai és a kárpátaljai magyar felsőoktatás. In Horváth István – Tódor Erika Mária szerk. *Nemzetállamok, globalizáció és kétnyelvűség*. 25–40. Kolozsvár: Nemzeti Kisebbségkutató Intézet–Kriterion.
- Csernicskó István – Karmacsi Zoltán. 2009. Magyar nyelv- és irodalom szakos képzés a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán. *Eruditio–Educatio* 4 (2): 83–87. 2009_Magyar_nyelv_es_irodalom_szakos_kepzes_a_II._Rakoczi_Ferenc_Karpataljai_Magyar_Foiskolan_u.pdf (mtak.hu) (2021. szept. 12.)
- Eplényi Kata – Kántor Zoltán szerk. 2012. *Térvesztés és határtalanítás: A magyar nyelvpolitika 21. századi kihívásai*. Budapest: Nemzetpolitikai Kutatóintézet – Lucidus Kiadó.
- Horváth Mátyás dr. 1988/1990. *A magyar mint a társadalmi környezet nyelve tanításának módszertana*. Újvidék: Bölcsészettudományi Kar.
- Kiss Jenő. 2012. A nyelvstratégia nyelvészeti megalapozásának fontossága. In *Térvesztés és határtalanítás*, szerk. Eplényi Kata – Kántor Zoltán. 32–41. Budapest: Nemzetpolitikai Kutatóintézet – Lucidus Kiadó.
- Kolláth Anna. 2009. Két nyelv és oktatás. In *A muravidéki kétnyelvű oktatás fél évszázada*, szerk. Kolláth Anna. 36–59. Maribor: ZORA.
- Kolláth Anna. 2020. A magyar nyelv muravidéki változata az új évezredben – Az oktatás és a kutatás kontextusában. *Magyar Tudomány* 181 (2): 177–189. DOI: 10.1556/2065.181.2020.2.4
- Kontra Miklós összeáll. és szerk. 2005. *Sült galamb? Magyar egyetemi tannyelvpolitika: Konferencia a tannyelvválasztásról Debrecenben, 2004. október 28–31-én*. Somorja–Dunaszerdahely: Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó. Sült galamb? [Magyar Elektronikus Könyvtár – MEK-03269] (oszk.hu) (2021. szept. 16.)
- Kontra Miklós. 2010. *Hasznos nyelvészet*. Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet. Kontra Miklós: Hasznos nyelvészet [Magyar Elektronikus Könyvtár – MEK-08745] (oszk.hu) (2021. szept. 16.)
- Lanstyák István. 2002. A magyar nyelv határon túli változatai – babonák és közhe-lyek. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 4 (2): Elektronikus Periodika Archivum (oszk.hu) (2021. szept. 14.)
- László Béla – Bárczi Zsófia – Komzsik Attila. 2015. A nyitrai magyar pedagógusképzés ötvenöt éve (1960–2015). *Debreceni Szemle* (2): 161–171. https://szemle.unideb.hu/wordpress/wp-content/uploads/bsk-pdf-manager/633_2015-09-07.PDF (2021. szept. 7.)
- Misad Katalin. 2020. Nyelvtudomány 60 év tükrében: Kitekintés a pozsonyi magyar tanszék nyelvészeti kutatásaira. In Misad Katalin – Csehy Zoltán szerk. *Monumenta Posoniensia: Tanulmánykötet az önálló pozsonyi magyar tanszék megalakulásának 60. évfordulója alkalmából*. Pozsony: Szenci Molnár Albert Egyesület. 12–33. MonumentaP_2020_NYOMDA_.pdf (uniba.sk) (2021. szept. 7.)
- Nádor Orsolya – Szarka László szerk. 2003. *Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

- Papp Ferenc. 1989. *Alkalmazott nyelvtudomány*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Papp Z. Attila. 2010. A Kárpát-medencei kisebbségi magyar felsőoktatás kihívásai. *Felsőoktatási Műhely* (3): 79–92. FEMU_2010-3_teljes.indd (felvi.hu) (2015. okt. 15.)
- Péntek János. 2012. Nyelvi tervezés és nyelvstratégia a Kárpát-medencében. In *Terveztés és határtalanítás*, szerk. Eplényi Kata – Kántor Zoltán. 15–31. Budapest: Nemzetpolitikai Kutatóintézet – Lucidus Kiadó.
- Sándor Klára. 2014. *Határtalan nyelv*. Bicske: SZAK Kiadó.
- Sorbán Angéla. 2020. Mesterségemnek címere... Munkaerőpiaci stratégiák és nyelvhasználat. A Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem végzettségi körében. *Magyar Tudomány* 181 (2): 190–201. DOI: 10.1556/2065.181.2020.2.5
- Sziksza Mária szerk. 2010. *Az erdélyi magyar felsőoktatás helyzete és kilátásai: Támpontok egy lehetséges stratégiához*. Kolozsvár: MTA Kolozsvári Területi Bizottsága. KAB_felsooktatasi_strategia_lock.pdf (2021. szept. 12.)
- Tolcsvai Nagy Gábor szerk. 2017. *A magyar nyelv jelene és jövője*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Tonk Márton. 2019. Lehetőségek, modellek, kihívások a kisebbségi felsőoktatás-politikában: Az erdélyi magyar felsőoktatás és a Sapientia EMTE. *Pro Minoritate* (5): 69–82. ProMino-1201.indd (prominoritate.hu) (2021. szept. 10.)
- Vančóné Kremmer Ildikó. 2009. Megjegyzések a szlovákiai magyar felsőoktatásról. In *A muravidéki kétnyelvű oktatás fél évszázada*, szerk. Kolláth Anna. 274–282. Maribor: ZORA.
- Vančóné Kremmer Ildikó. 2019. A szlovákiai nyelvtantanítás kihívásai. *Új Pedagógiai Szemle* 69 (5–6): 102–106. (niif.hu) (2021. szept. 10.)

APPLIED LINGUISTICS AND HUNGARIAN LINGUISTIC SCIENCES IN ETHNIC HUNGARIAN MINORITIES' HIGHER EDUCATION

One of the basic elements of applied linguistics is usefulness, which means linguistic approach to social phenomena. This approach was already present in Hungarian linguistics for several decades before the regime change, 1989-1990. At the same time, the research possibilities of the Hungarian linguists living in minority environments were much narrower. Their work was mainly determined by descriptive and historical linguistics, dialect research and linguistic purism, while the connexion between the mother tongue and the majority language, or bilingualism and multilingualism, or the prestige of language varieties, language planning and language policy, moreover, development of the mother tongue-based technical language and terminology should have also been a task even then, but in the given social context it was not possible to focus on. Generations of linguists have been nurtured in departments of Hungarian language at universities outside Hungary. The present study focused on the curricula

currently in use, the extent to which general and applied linguistics are present in the curricula of the Hungarian language departments, and the extent to which graduates are provided with market-oriented knowledge in countries where Hungarians are ethnic minorities. One of the reasons for asking these questions is that there is a declining interest in philological-type courses, and even students studying in these courses are demanding marketable knowledge – can we meet their expectations? The study seeks to answer this question by document analysis of the available curricula and subject descriptions.

Keywords: applied linguistics, Carpathian Basin, higher education, Hungarian linguistic sciences, market-oriented training, document analysis method

PRIMENJENA LINGVISTIKA I MAĐARSKA NAUKA O JEZIKU U MANJINSKOJ VISOKOŠKOLSKOJ NASTAVI

Jedno od ključnih elemenata primenjene lingvistike je korisnost, osvetljavanje društvenih pojava iz aspekta lingvistike. I nekoliko decenija pre promene režima ta perspektiva je bila prisutna u mađarskoj lingvistici. Mogućnosti mađarskih istraživača u manjinskim zajednicama su pak bila dosta ograničena. Istraživači su se pretežno fokusirali na opisnu gramatiku, na istoriju jezika, i na izučavanje dijalekata, u manjoj meri su se bavili negovanjem maternjeg jezika, iako su pitanja vezana za maternji i većinski jezik, za dvo- i višejezičnost, za prestižne varijante jezika, za jezičko planiranje i jezičku politiku, za stručne jezike i terminologiju već u to vreme bili imperativ, ali zbog društvenih okolnosti nisu mogli da se ostvare. Univerzitetske katedre za mađarski jezik školuju generacije lingvista. Studija se bavi pitanjem u kojoj meri su u nastavnim planovima koji se trenutno sprovode na manjinskim mađarskim katedrama prisutni sadržaji opšte i primenjene lingvistike, te koliko svršeni studenti dobijaju korisnog znanja. Postavljanje ovog pitanja je opravdano ako se uzme u obzir da se smanjuje zainteresovanost za studiranje na filološkim smerovima, i da studenti očekuju da dobiju znanje koje je konkurentno na tržištu. Da li možemo da odgovorimo na ovakve zahteve? Na ova pitanja studija pokušava da odgovori na osnovu analiza postojećih nastavnih planova.

Ključne reči: primenjena lingvistika, Karpatski basen, visokoškolska nastava, mađarska lingvistika, izlazni profil po zahtevima tržišta, analiza dokumenata